

Werkers in de wijngaard

De parabel van de werkers in de wijngaard (Mt. 20:1-16) vertelt over een grootgrondbezitter (oikodespotes, letterlijk 'heer van een huis') die arbeiders inhuurt om te werken in zijn wijngaard. Waarvoor en in welk jaargetijde is niet gezegd. Is het oogsttijd? Tijd om te snoeien? 's Avonds ontvangen alle werkers hetzelfde loon. Mattheüs positioneert deze parabel, die hij mogelijk kende uit een mondelinge traditie, in de context van een discussie van Jezus met Petrus over leerlingenschap, opoffering en loon (Mt. 19:27-30; Mt. 20:20-28). Op die samenhang gaan we in, waarbij we de parabel lezen in relatie tot Rabbijnse parallellen.

DE DAG IS KORT

'Het Koninkrijk van God lijkt op ...' is een veel voorkomende openingszin bij Mattheüs. Maar welke functie heeft hij voor juist deze parabel? Wat heeft het Koninkrijk voor relatie met het centrale thema ervan, arbeid en loon? Er lijkt op subtiele wijze een verband te ontstaan met de positie en status van de leerlingen in dat op te richten Koninkrijk, gezien de op de parabel volgende discussie (v. 21).

De wijngaard is een vast motiefwoord (Mt. 21:28-33; Mt. 21:33-46) en een mooi voorbeeld van narratieve polysemie, meerduidigheid van een term of beeld. Denk bijvoorbeeld aan het 'lied van de wijngaard' in Jesaja 5, waar ze staat voor het volk Israël. Maar ze kan ook verwijzen naar de Tempel (Targum Neofyti op Jesaja), iemands economische leven (Deut. 20:6; Tosefta Sota 7), of de Tora. Aangezien een parabel geen allegorie is kan deze betekenis open blijven - een eerste-eeuwse lezer zou er heel goed meerdere verwijzingen in kunnen horen!

Maar liefst vijfmaal gaat de eigenaar er op uit: met de eerste groep komt hij een dinar overeen. De tweede en derde groep zegt hij toe 'rechtvaardig' (*dikaïos*) te betalen. De vijfde groep spreekt hij streng toe (v. 6): 'Wat staan jullie hier nog zonder werk!' Hij commandeert hen slechts naar zijn wijngaard te gaan, zonder toezegging van welk loon ook.

De vijf groepen suggereren een diepere betekenis, maar pogingen hierin referenties te zien aan profeten of aan een heilshistorische volgorde stranden op het simpele literaire gegeven dat de parabel zich vervolgens alleen toespitst op de eersten en de laatsten. Latere christelijke uitleggers lezen de parabellen als een allegorie over Christus, kerk, of de relatie tussen Oude en Nieuwe Testament, maar een parabel is geen allegorie. De vijf groepen lijken eerder de behoefte te onderstrepen aan telkens weer meer arbeiders, ze zijn een vertelstrategie om de spanning op te bouwen, iets dat we wel vaker tegenkomen in parabellen. Denk maar aan de drie keer dat de koning mensen (slaven, zijn zoon) naar de pachters in de wijngaard stuurt (Mt. 21), of aan de drie groepen gasten bij de maaltijd (Lc. 14).

Een dagloner (*mistos* of *sachir*) hoefde, volgens de Misjna, een klus niet af te maken. Hij werkte voor een bepaalde spanne tijds, in ons geval een dag of een dagdeel. De noodzaak om extra arbeiders te huren zou dan ook dichterbij de realiteit kunnen zijn dan vaak gedacht. Dat niemand van de arbeiders weigert - een motief in de parabel van de twee zonen in de wijngaard in Mt. 21:28-33 - onderstreept dat niet gehoorzaamheid, maar dringende behoefte van de eigenaar een submotief is.

Daarin lijkt onze parabel op een apocalyptisch aandoende Rabbijnse parabelspreuk van R. Tarfon (eerste eeuw): 'De

dag is kort, en het werk is veel; en de werkers zijn traag, maar het loon is groot; en de heer des huizes dringt aan' (m.Avot 2:15). Enkele details raken aan ons narratief: er is een heer des huizes, de traagheid van de arbeiders doet denken aan het motief van het inhuren van meer werkers, en er is het aandringen van de werkgever. Het meest opmerkelijk is het gelijke submotief 'dag'. Zeker in haar combinatie met verrekening kan 'dag' een apocalyptisch beeld zijn voor het naderende einde van de geschiedenis - denk aan het idee van het aanbreekende Koninkrijk van God. Mogelijk grijpt deze spreuk terug op eenzelfde narratief patroon als de parabel van Mattheüs.

UIT HET LEVEN GEGREPEN

Zoals we zien, schuilt het realistisch karakter van dit verhaal in de details. Loon is niet aan vaste maatstaven gebonden, het hangt af van onderlinge afspraken, maar een dinar wordt vaker genoemd als dagloon (Tob. 5:15). Een werkgever dient wel lokale secundaire omstandigheden te respecteren, zoals de soort en hoeveelheid voeding zolang ze aan het werk zijn' (m.Bava Metsia 7:1). Het eigenzinnige gedrag van de landeigenaar is volgens Bijbels en vroeg-Joods recht correct: hij was met de eerste arbeiders een bedrag overeengekomen, maar niet met de tussengroepen of de laatsten. Tijdens het werk stemmen allen in met de voorwaarden; wat de landeigenaar hen vervolgens betaalt is dan ook aan hem. Wanneer tijdens het werk condities veranderen, rest de eerst geworven arbeiders slechts te klagen bij de grondbezitter (t. Bava Metsia 6:1; b.Bava Metsia 77a) en dat doen ze ook (v. 12). Bijbelse wetgeving verplicht uitbetaling voor dagloners aan het einde van de dag (Lev. 19:13; Deut. 24:14), een submotief van ons parabelnarratief. Dat uitbetalen laat de grondbezitter echter over aan de *epitropos*, een laat antieke term voor een voorman in landbouwbedrijven. De grilligheid van de grootgrondbezitter, zijn autoritaire omgang met de arbeiders, is eveneens uit het leven gegrepen en spiegelt gangbare verhoudingen in die dagen.

HET BOZE OOG

Men kan het gelijke loon van een dinar aan ieder zien als ruimhartigheid, maar dan roept dat wel de vraag op of dit ook rechtvaardig is (*dikaion*, v. 4). De voorman krijgt uitdrukkelijk opdracht eerst de laatsten uit te betalen en vervolgens voort te gaan tot de eersten. Het effect van die volgorde is dat de eersten moeten toezien. Dat zal hun eer hebben aangetast. Zij hebben immers de gehele dag gewoed en de hitte verdragen (v. 12). Eer is een belangrijk sociaal kapitaal, dat snel afneemt en slechts zelden toeneemt, zeker voor een dagloner. In twee opzichten mogen de eerste arbeiders zich dan ook benadeeld voelen. De

Rembrandt's schets van de slotdialoog tussen de Werkers in de Wijngaard.

grondbezitter heeft daar blijkbaar lak aan. Dit wordt onderstreept door zijn laatste uitspraak: 'Of is je oog soms boos?' (v.15). Het boze oog is een metonymie voor jaloezie, iets waarvan Thoraleerlingen zich verre dienen te houden (m.Avot 2:9).

LOON NAAR WERKEN

De parabel thematiseert zo een religieus raadsel dat velen als een paradox overkomt: ze benadrukt dat inzet voor het Koninkrijk van God beloofd wordt, maar dat dit loon naar menselijke maatstaven niet aan een objectieve standaard is gemeten. Een mogelijke invulling van die paradox is dat sommige werkers buitengewoon begaafd zijn. Zo zeggen de Rabbijnen, verwijzend naar uitzonderlijke Toraleraren: 'Sommigen verkrijgen het leven van de Komende Wereld in een uur, anderen zwoegen daar hun hele leven voor' (j.Berachot 2:8 (5c); Koh. R. 5:11; Hoogl. R. 6:2; b.Avoda Zera 17a). Een bevredigend antwoord is dit niet altijd, en onze parabel zegt bovendien niets over productiviteit. De lezer ontkomt niet aan het schurend besef dat er iets niet helemaal eerlijk is. Wil de parabel het menselijke onvermogen op God verhalen door de economie van Zijn Koninkschap te doorgronden, een inzet die ze overigens propageert? De parabel is daarmee geen illustratie van een religieus arbeidsethos: zet je in, het komt goed! Ze spiegelt eerder de onverenigbaarheid van loon en economisch rechtvaardigheidsgevoel. De arbeiders werpen niet voor niets op dat ze de ontberingen droegen van de hitte van de dag (v. 12). Niet voor niets last de evangelist een spreuk van Jezus over zijn naderend lijden in tussen de parabel (17-19) en de dialoog met de 'moeder van de twee zonen van Zebedeüs' (20-21): de discussie over het loon van de leerlingen wordt zo overstemd door het lijden van de Meester en hun eigen nakende falen in Jeruzalem.

Maar het gaat natuurlijk over meer dan over de leerlingen. Het gaat over iedere lezer van het evangelie die zich beschouwt als leerling van het Koninkrijk (Mt. 13:52). De boodschap aan die lezer is: niemand kan zijn loon te weten komen via vergelijking met anderen. En blijkbaar is het behoren tot de eerste kringen van leerlingen geen uitzon-

derlijk voorrecht, ook al getroostten ze zich opofferingen. Dat uitgerekend Petrus, die Jezus later zal verloothenen, zegsman is in deze discussie mag in dat licht zelfs een bittere ironie heten.

ONTSTIJGEN VAN LOON EN STATUS

De parabel gaat daarmee over een beloning die menselijke maatstaven van eer en status doorbreekt. Gods goedheid kan naar die maatstaven zelfs beschamend overkomen. Als laatkomer en eersteling gelijkelijk beloofd zijn mag dat goed nieuws zijn voor die laatkomer, de eersteling heeft het nakijken. Dat is een les voor de leerlingen die verwachten een bijzondere status te krijgen in het Koninkrijk. De evangelist onderstreept dat met de spreuk 'Zo zullen de laatsten eersten en de eersten laatsten zijn' (v. 16). (Enkele handschriften, waaronder de Westerse tekst, voegen hieraan nog als tweede spreuk toe dat 'velen geroepen zijn, maar weinigen uitverkoren.' Die wordt veelal beschouwd als secundair en in gangbare tekstedities en vertalingen terecht weggelaten.)

Wie loon naar werken verwacht komt bedrogen uit, wie dat niet doet kan worden verrast. Zo suggereert de parabel over het loon een les over het onstijgen van termen van loon of status. Onze reactie op de parabel spiegelt daarmee ons spirituele niveau: de wijze waarop wij op het verhaal reageren onthult onze verwachtingen, als lezer, als leerling. En op die reactie wacht de parabel.

ERIC OTTENHEIJM

Literatuur

C. Hezser, *Lohnmetaphorik und Arbeitswelt in Mt 20,1-16. Das Gleichnis von den Arbeitern in Weinberg im Rahmen rabbinischer Lohngleichnisse* Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1990.

J.S. Kloppenborg, *The Tenants in the Vineyard. Ideology, Economics and Agrarian Conflict in Jewish Palestine*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.